

GRAFOLOOGIA JA KIRJA KRIMINALISTIKALINE UURIMINE*

H. Lindmäe

Õigusteaduse kandidaat

Viimastel aastatel pööratakse kriminalistikas nii meil kui ka raja taga küllaltki suurt tähelepanu kirja kriminalistikalisele uurimisele, eesmärgiga välja selgitada isiku mitmesuguseid omadusi.

Seejuures võidakse arvata, et elavnenud huvi käekirja ja inimese üksikute omaduste vaheliste seoste vastu tähendab grafoloogilise uurimissuuna elustamist ja selle tunnustamist.

Sellepärast ongi vaja teada, kuidas hindab kaasaja teadus grafoloogiat ja millised on võimalused grafoloogia seisukohtade kontrollimisel.

Grafoloogia tegi oma esimesi samme juba 17. sajandi I poolel. Nii kirjutas Bologna ülikooli professor itaallane Camillo B a l d o juba 1622.a. traktaadi "Kuidas tunda ainuüksi käekirja järgi ära kirjutaja natuuri ja omadusi". Ta kinnitas, et nagu lõvi tuntakse küüntest, nii saab ka inimest tunda õppida tema käekirja põhjal.

Samasisuliselt mõtteid esitasid ka mitmed teised 17.-18. sajandi teadlased.

Huvitav on siinjuures märkida, et ka Johann Wolfgang G o e t h e tundis elavat huvi nende küsimuste vastu. Ta uskus, et esineb vaieldamatu seos inimese käekirja ning tema sisemaailma, hingelise seisundi ja iseloomu vahel. Samas märkis ta aga, et väga raske on siin leida Ariadne niiti, mille järgi oleks võimalik orienteeruda sellises labürindis, nagu seda on inimese käekiri.

Oma nime sai grafoloogia 1875.a. prantslaselt Jean M i c h o n i l t . Sõna "grafoloogia" tuletas ta kahest kreekaeelsest sõnast "grapho" (kirjutatan) ja "logos" (käsitus, õpetus). Seega tähendab grafoloogia algselt õpetust kirjutamisest.

* Ettekanne, peetud 1971. a. 28. veebruaril.

Jean M i c h o n mõistis aga grafoloogia all õpetust sellest, kuidas käekirja järgi tuvastada inimese iseloomu. Seejuures püüdis ta leida käekirja igale tunnusele vastava karakteroloogilise tähenduse.

Sellest peale kujuneski välja grafoloogia põhisuund - otsida käekirja konkreetsetele tunnustele või tunnuste gruppidele vastavaid iseloomuomadusi.

Nii arvati näiteks, et suur käekiri näitab valitsemis- himu või kergemeelsust. Väike käekiri tunnistab aga seda, et inimesel puudub usk oma võimetusse.

Ka reaajoone suunal on oma tähendus. Horisontaalne reaajoone suund näitab sihikindlust ja tahtejõudu. Allapoolle suunduvad reaajooned annavad tunnistust pessimismist, depressioonist, haigusest või isikut tabanud leinast. Seevastu on ettevõtlikel, aga ka kergemeelsetel inimestel käekirjas reaajooned ülespoole suunduvad.

Juhul kui teksti paigutamisel paberilehele jäetakse kitsad vabad ääred, käekiri on väike ning sõnavahed lühikesed, on tegemist ihnsa inimesega.

Grafoloogid teevad inimese mitmesuguste omaduste kohta järeldusi ka sellest, kuidas kirjutaja kujundab üksikuid tähti ja täheelemente. Näiteks juhul, kui naise käekirjas tähe "g" rea alla ulatuva silmuse viimane element suundub kaarjalt allapoole (g), on tegemist koduse tüüranniga. Kui aga sama tähe silmuseväli on kolmnurkse kujuga (g), siis reedab see ilmselt edevust. Eriti negatiivne on iseloom siis, kui selle elemendi kirjutamisel moodustuvad kolmnurga tippudes sõlmekesed (g).

Samuti iseloomustab inimest ka näiteks tähe i ülakupunkti ja t rõhtjoone asetus. Nii asetab kergesti ärrituv inimene i ülakupunkti põhijoonest kõrgele, kaine, asjalik inimene aga - madalale. Kui tähe t rõhtjoon asetub põhijoonest kõrgemal ja on lõpposas paisutatud (t), siis on tegemist teiste vastu hoolimatu inimesega. Viltuselt allapoole tõmmatud rõhtjoon näitab jonnakust, ülespoole suunduv rõhtjoon aga arvustamistahet ja teravust.¹

Pidades silmas grafoloogia seisukohta, et inimese iseloom kajastub tema käekirjas, soovitas tuntud austria krimi-

¹ Vt. F. W i t t l i c h . Käekiri ja iseloom. Tallinn, 1938, lk. 7.

nalist Hans G r o s s laialdaselt kasutada grafoloogiat kohtupraktikas selleks, et lähemalt tundma õppida ülekuulavat ning selgitada, kas tegemist on ausa inimesega.

Samas tuleb aga märkida, et grafoloogid ei piirdunud ainult käekirja põhjal inimese iseloomu väljaselgitamisega, vaid püüdsid minna veelgi kaugemale. Nii pidasid mõned neist võimalikuks tuvastada käekirja järgi ka inimese teisi omadusi, nagu vanust, sugu, kasvu ja kehaehitust, isegi juuste ja silmade värvust. Näiteks väideti, et inimese foto asemel tuleb eelistada tema täiskirjutatud paberilehte, sest sellel on väljendatud kogu inimese olemus.²

Mis puutub inimese välimusse, siis kinnitas näiteks vene grafoloog I. M o r g e n s t e r n , et brunettidel esinevad käekirjas tõusvad read, kusjuures üksikud tähed on püüdlukult kujundatud. Blondidel on aga reaajooned horisontaalsed, käekiri väike ning rea lõpul tähed kitsenevad. Lühikest kasvu isiku käekirjas esinevad pikad üle rea ja rea alla ulatuvad elemendid. Püüdes pikendada tähti, taotleb kirjutaja nagu kompensatsiooni oma lühikesele kasvule.

Täidlasel inimesel on aga käekirjas fõhu asetused enamal juhtudel tähe teisel elemendil.³

Beltoodut silmas pidades arvati, et käekirja põhjal on võimalik koostada isikukirjeldust ja seda kasutada kurjategija tagaotsimisel. Samuti kinnitasid mõned grafoloogid, et käekirja järgi saab välja selgitada ka inimese mitmesuguseid võimeid (näit. kunstikalduvused) ja ennustada isegi inimese saatust. Nii märgib näiteks I. M o r g e n s t e r n , et vahel olevat tal õnnestunud käekirja põhjal ennustada ka inimese elus toimuvaid katastroofe (surma varju).⁴

Lisaks inimese iseloomu, tema välistunnuste, võimete ja saatuse väljaselgitamisele pidasid mõned grafoloogid võimalikuks käekirja põhjal tuvastada ka inimese kalduvust kuritegevusele. Nii märgib näiteks I. M o r g e n s t e r n ,

² Vt. И.Ф. Моргенштейн. "Психо-графология" или наука об определении внутреннего мира человека по его почерку. С.-Петербург, 1903, стр. 43.

³ Samas, lk. 110-113.

⁴ Samas, lk. 17.

et käekirja järgi võib eksimatult määratleda, kas teatud isik on võimeline toime panema kuritegusid. Ta kinnitab, et tal olevat läinud korda ka praktikas seda tõestada. Näiteks olevat 1898.a. varastatud ühelt kohtupristavilt rahalaegas. Talle esitatud kolme kahtlustatava käekirja-proovide hulgast valinud ta välja ühe. Sellelt isikult olevat hiljem leitud ka varastatud raha.⁵

Samuti arvati, et käekirja põhjal saab lahendada ka küsimust sellest, millist liiki kuritegu konkreetne isik võib toime panna. Selle kohta leiame andmeid näiteks I. M o r g e n s t e r n i, samuti austerlase Roda W i e s e r i ja ka tuntud antropoloogi Cecare L o m b r o s o töödest. Nii uuris näiteks Roda W i e s e r üksikasjalikult petturite, varaste ja seksuaalkurjategijate käekirja tunnuseid. Cecare L o m b r o s o soovitas aga käekirja kasutada abistava vahendina sünnipärase kurjategija tuvastamisel.⁶

Kõneldes käekirja tunnustest, mis võimaldavad teha järeldusi kurjategija kohta, märgib I. M o r g e n s t e r n, et kurjategijat iseloomustab sageli väljatöötamata, laperguste tähtedega ja paisutustega käekiri.⁷

Ka eesti grafoloog F. W i t t l i c h viitab tunnustele, mis peegeldavad isiku kalduvusi kuritegevusele. Sellisteks tunnusteks on näiteks vasakusuunalised liikumised tähtede h, m, n ja p viimase elemendi kirjutamisel (*b, m, n, p*). Mida sagedamini esinevad käekirjas need tunnused, seda negatiivsema iseloomuga on tegemist ja seda ilmekamalt peegeldab käekiri isiku kuritegelikke kalduvusi. Ka silmustena kujundatud tähtede A, M, N jt. algjooned (*et, ell, ev*) annavad alust kahelda kirjutaja aususes. Seejuures märgib aga F. W i t t l i c h, et selliseid kalduvusi võib leida nii ühe kui ka teise isiku käekirjas. Kas aga keegi neist tege-

5 Vt. И.Ф. Моргенстиэрн. "Психо-графология" или наука об определении внутреннего мира человека по его почерку. С.-Петербург, 1903, стр. 583.

6 Vt. Н.В. Терзиев, А.А. Эйсмэн. Введение в криминалистическое исследование документов. М., 1949, стр. 37

7 И.Ф. Моргенстиэрн. "Психо-графология" или наука об определении внутреннего мира человека по его почерку. С.-Петербург, 1903, стр. 207.

likult paneb toime kuriteo, see ei olene ainult iseloomust. Siin etendavad tähtsat osa mitmesugused välised tegurid ja tingimused.⁸

Mis puutub teatud liiki kuritegu toimepaneva isiku käekirjasse, siis näitab I. M o r g e n s t e r n , et isikuid, kes panevad toime riiklikke kuritegusid, iseloomustavad kirjas ühtlased read. Tähed on käekirjas omavahel seotud, joonte alg- ja lõpp-punktid tõmbid. Riikliku kurjategija allkiri on kirjutatud sageli mitteloetavalt ja suurelt. Selles ilmneb kurjategija ablas püüe haarata võimu. Sageli esineb allkirja lõpul ebaühtlase suurusega keerjaid suletõmbeid, mis näitavad südametunnistuse puudumist.⁹

Oma väidete kinnitamiseks esitab I. M o r g e n s t e r n muuhulgas ka prantslase A. D r e y f u s i käekirja näidise. Siinjuures on vaja meenutada, et A. D r e y f u s oli Prantsuse kindralstaabi ohvitser, kes mõisteti 1894.a. alusetult süüdi spionaažis ja karistati eluaegse sunnitööga. 1906.a. ta aga rehabiliteeriti.

Elavat huvi tunti grafoloogia vastu omal ajal ka Eestis. Nii ilmus 1924.a. R. P a l i s o sulest esimene sellesisu-line trükis.¹⁰

Samal ajal asutati Tartu ülikooli juures Akadeemiline Grafoloogia Selts. Hiljem asutati samasugune selts ka Tallinnas. Mõlemad seltsid töötasid rida aastaid. Loodi sideid ka välismaa grafoloogidega. Nii käis 1935.a. Eestis tuntud saksa grafoloog prof. Ludwig K l a g e s , kes esines Tartus ja Tallinnas loengutega grafoloogiast. 1936.a. korraldati Tallinnas ka grafoloogia-alaseid kursusi.

Vaatamata sellele, et grafoloogiaga on tegeldud juba üle 300 aasta, on kirjutatud arvukalt ulatuslikke monograa-

⁸ Vt. F. W i t t l i c h. Käekiri ja iseloom. Tallinn, 1938, lk. 58.

⁹ Vt. И.Ф. М о р г е н с т и э р н. op.cit., lk. 207.

¹⁰ Vt. R. P a l i s o. Käekiri - iseloomu väljendaja. Grafoloogia õpperaamat ühes kuue käekirjatabeliga. Tartu, Tallinn, 1924.

fiaid ja artikleid, ei ole grafoloogia leidnud tänaseni täit tunnustust ega eluõigust. Põhjus on selles, et grafoloogias ei ole välja töötatud ühtset teaduslikku uurimismeetodit. Seetõttu ei ole grafoloogid kaugeltki üksmeelsel seisukohal nii grafoloogia võimalustes kui ka selles, millist inimese omadust peegeldab üks või teine käekirja tunnus.

Näiteks märgib F. W i t t l i c h , vaieldes teiste grafoloogidega, et kirjutaja välimuse kohta ei tohi käekirja põhjal teha küll mingisuguseid järeldusi.¹¹

Grafoloogid seletavad käekirja tunnuseid ainult subjektiivsest kogemusest lähtudes. Statistilisi meetodeid seoste väljaselgitamisel ei ole nad aga kasutanud. Seejuures väidavad grafoloogid sageli, et inimese omaduste väljaselgitamisel ei ole põhiline mitte niivõrd käekirja teatud tunnus või tunnused, kuivõrd grafoloogi vaist, käekirjast saadud üldmulje. Nii märgib näiteks F. W i t t l i c h , et juba mõneminutilise käekirja vaatlemisel on võimalik saada üldmulje inimese iseloomu põhijoontest. Saadud üldmulje alusel kaalutakse käekirja edasisel analüüsimisel üksikuid tunnuseid. Üldmulje saamiseks olevat vaja ära tunda isiku omapära. Vilunud grafoloogil toimuvat see protsess peaaegu alateadlikult, automaatselt. Üldmulje ja vaistu alusel kooskõlastatakse käekirja uurimisel leitud grafoloogilised tunnused.

Samuti väidab I. M o r g e n s t e r n , et grafoloogia ei ole ainult teadus, vaid ka kunst.¹²

Sellised lähtekohad ja kriteeriumid tunnuste uurimisel ja hindamisel on aga kirja kriminalistikalisele uurimisele täiesti võõrad.

Asjaolu, et grafoloogide poolt kasutatavad subjektiivsed lähtekohad viivad valedele järeldustele, on korduvalt toonitanud ka rida välismaa nimekaid kriminaliste.

Nii on näiteks laiemalt tuntud sakslase S c h o r n i eksperimendid, kus ta esitas mitmele grafoloogile uurimiseks

¹¹ Vt. F. W i t t l i c h . Käekiri ja iseloom. Tallinn, 1938, lk. 10.

¹² Vt. И.Ф. М о р г е н с т е р н . "Психо-графология" или наука об определении внутреннего мира человека по его почерку. С.-Петербург, 1903, стр. 17.

ühe ja sama isiku kirjabroove ning võrdles saadud arvamusi omavahel. Ta tõestab, et grafoloogidel puudub teaduslik uurimismeetod, mis annaks ühesuguseid tulemusi tingimustes, kus nad peavad töötama üksteisest sõltumatult. Samuti väidavad ka sakslased O s t e r m e y e r , S c h l e u s s - n e r ja S t e r z i n g e r , et grafoloogide järeldustel puudub igasugune usaldusväärsus.¹³

Grafoloogias lähtutakse aksiomist, et käekiri sõltub otseselt kirjutaja iseloomust.

Seejuures jääb lahendamata küsimus, mida tuleb mõista iseloomu all. Seoses sellega sisustavad grafoloogid iseloomu mõistet väga erinevalt.

Grafoloogid ei taha mõista, et inimese käekiri on väga komplitseeritud nähtus. Kirjaoskuse omandamisel kujuneb välja dünaamiline stereotüüp. Seejuures mõjustab dünaamilise stereotüübi kui harjumuslike liikumiste süsteemi väljakujunemist rida tegureid, nagu kirja õpetamise metoodika ja õppimise tingimused, inimese antropoloogilised iseärasused (sugu, samuti küünarluu ja sõrmede pikkus ning käelihaste omadused) ning füsioloogilised ja psühholoogilised iseärasused (eriti nägemine ning erutus- ja pidurdusprotsesside iseloom). Lisaks sellele mõjustavad kirjutamist kirjutusvahendi liik ja selle omadused, samuti alus, millel kirjutatakse (näit. horisontaalne, rõhtne, kaldne, kõva või pehme alus). Ka haigustel ja vananemisel on oma osa kirjatunnuste muutumises.¹⁴

Seejuures on mõne sellise teguri mõju käekirjale tuvastatud alles hiljaaegu.

Samas tuleb arvestada asjaolu, et üks tegur mõjustab teist ning nad põimuvad omavahel, kusjuures mitme teguri mõju võib olla ka ühesuunaline.

Beltoodu alusel võib kujuneda arvamus, et korrelatsioon

13 Vt. P. H u b e r . Hat sich die Grafologie bewährt. - "Kriminalistik". Hamburg, 1958, Nr. 2, S. 79.

14 Vt. O. H i l t o n . Über den Einfluß schwerer Erkrankungen auf das Aussehen der Handschrift. - "Kriminalistik", Hamburg, 1958, Nr. 9, S. 361; F. M e i x - n e r . Lebensaltersbestimmung aus der Handschrift. - "Kriminalistik", Hamburg, 1958, Nr. 9, S. 361.

nide otsimisel käekirja ning inimese psühholoogiliste või füsioloogiliste omaduste ja kirjutamistingimuste vahel puudub mõte. Kaasaja teadus selliseid väiteid ei kinnita.

Laialdased eksperimendid ja matemaatiliste meetodite kasutamine näitavad, et inimese teatud omadused, samuti kirjutamistingimused peegelduvad ka käekirjas ning nende üle saab teatud täpsusega otsustada käekirja kriminalistikalisel uurimisel.

Nii alustati mõned aastad tagasi NSV Liidu Siseministeeriumi Üleliidulises Teaduslikus Uurimisinstituudis uurimistööd, et selgitada, kas käekirja tunnuste ja kirjutaja üksikute omaduste vahel esineb kindlakujulisi seoseid, kas kaasaja teadus kinnitab selliste seoste esinemist või eitab neid. Uurimisgruppi juhib tuntud kriminalistikaspetsialist P. K u l a g i n . Uurimistööst võtavad innukalt osa ka psühholoogid. Esialgset uurimused näitavad, et inimese sellisele omadusele, nagu täpsus, vastab käekirja tunnustest näiteks ühtlaste sõnavahede esinemine. Ebatäpsusele viitavad aga väikesed sõnavahed ja tähtede ebahühtlane suurus, kergesti erutuv inimene kasutab erinevaid tähevariante jne. Seoste väljaselgitamisel kasutati elektronarvutit.¹⁵ Nii võib väita, et käekirja teatud tunnuste ja inimeste mõningate omaduste vahel esinevad teatud seosed. Siinjuures on aga vaja nende küsimuste täpsemaks selgitamiseks teostada veel ulatuslikke eksperimente.

Samuti uuriti viimastel aastatel NSV Liidu Siseministeeriumi Üleliidulises Teaduslikus Uurimisinstituudis, kas kirjutaja sooline kuuluvus mõjustab käekirja tunnuseid. Uurimistulemused kinnitavad, et käekirja tunnuste ja isiku soolise kuuluvuse vahel esineb teatud korrelatsioon. Seejuures ilmnes, et käekirjas ei leidu selliseid tunnuseid, mis oleksid omased ainult naise või mehe käekirjale. Küll esineb aga rida tunnuseid, mida võib sagedamini kohata mehe, harvem naise käekirjas ja vastupidi.

15

Vt. П. Г. Кулагин, А. И. Колонцова.
К вопросу об установлении данных о личности по почерку.
- Труды Всесоюзного Научно-исследовательского Института
охраны общественного порядка, сб. Ю. М., 1967, стр. 17.

Lähtudes tunnuste esinemissagedusest ning hinnates üksikuid tunnuseid nende kogumis, saab välja selgitada seda, kas tegemist on mehe või naise käekirjaga. Samuti on välja töötatud, pidades silmas vene keeles kirjutatud materjale, ka vastav ekspertiisimethodika.¹⁶

Sellesisulisi küsimusi uuritakse ka raja taga. Näiteks saksa kriminalist A. L e g r ü n uurib viimastel aastatel, kuidas mõjustab käekirja asjaolu, et inimene on kirjutamise ajal erutatud. On tuvastatud, et erutus seisundis kirjutamisel muutub käekiri näiteks ebaühtlaseks, kusjuures tähtede seotus langeb. Nende tunnuste ilmumine käekirjas, samuti tunnuste kontrastsus ja selgus sõltuvad kirjutaja erutusastmest. SFV-s on tehtud ka ekspertiise, mille ülesandeks on selgitada, millises olukorras või tingimustes on uuritav tekst või allkiri kirjutatud ja milline oli kirjutaja psüühiline seisund. Kriminalistika-alases kirjanduses esitatakse näide sellest, kus ekspert andis arvamuse, et isik oli kirjutamise ajal tugevasti erutatud.¹⁷

Nõukogude kriminalistid suhtuvad sellesisuliste ekspertiiside tulemustesse skeptiliselt. Lugu on selles, et erutus seisundiga seostatavad käekirja tunnused ei ole oma iseloomult rangelt spetsiifilised. Samasuguseid tunnuseid võime käekirjas kohata ka juhul, kui isik on näiteks haige või tarvitanud alkoholi.

Järelikult ei ole õige käekirja väljatöötatuse astme maldumist ja tähtede seotuse vähenemist siduda ainult erutusega. Küll võib aga nende tunnuste alusel väita, et kirjutamine on toimunud kirjutajale ebatavalises seisundis või tingimustes. Milline tegur just tingis muutusi käekirjas, sellele küsimusele ei võimalda veel kaasaja teadus konkreetse vastuse leidmist.

16

Vt. П.Г. Кулагин, А.И. Колонцова. Экспертная методика дифференциации рукописей на мужские и женские. М., 1970, стр. 30.

17

Vt. Обзор зарубежной литературы по вопросам криминалистической экспертизы документов (1964-1967 гг.) М., 1968, стр. 7.

Viimase aja uurimised näitavad, et käekirja tunnuseid mõjustab ka ravimite ja uimastite tarvitamine. Esmakordselt tehti sellest juttu 1966.a. augustis kriminalistide rahvusvahelisel nõupidamisel Kopenhaagenis. Eksperimendid kinnitavad, et mõningad preparaadid, mis vähendavad närvi pinget (kaotavad hirmutunde), aitavad kaasa koordinatsiooniparanemisele. Seoses sellega tõuseb teatavas ulatuses käekirja väljatöötatuse aste. Selle kõrval kutsub teine grupp preparaate esile muutusi aja- ja ruumitajus. Ravimit tarvitanud isiku käekiri suureneb, kuigi kirjutajale näib, et ta kirjutab normaalse käekirjaga. Samuti suureneb käekirja rõhk ning muutuvad mõneti ka suhte iseärasused.¹⁸

Kõigil selleliigilistel uurimistel on rangelt teaduslik alus. Probleemide lahendamisel kasutatakse ära ka erinevate teadusharude saavutusi.

Seega võime väita, et tänapäeval teostatavad uurimised inimese üksikute omaduste ja kirjutamistingimuste kajastumise tuvastamiseks käekirjas ei tähenda grafoloogia elustamist. Grafoloogial ja kirja kriminalistikalisel uurimisel on täiesti erinevad lähtealused ja meetodid.

18

Vt. Обзор зарубежной литературы по вопросам криминалистической экспертизы документов (1964-1967 гг.). М., 1968, стр. 8.